
ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 37.013.42

Є.Ю. Соболев

кандидат юридичних наук, доцент, докторант
Класичний приватний університет

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-ІНВАЛІДІВ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Статтю присвячено аналізу проблем правового забезпечення соціального захисту дітей-інвалідів в Україні в сучасних умовах. Обґрунтовано необхідність встановлення груп інвалідності в дітей, розробки індивідуальної програми реабілітації дитини-інваліда. Підкреслено важливість законодавчого закріплення рівних прав і можливостей дітей-інвалідів на медичне, соціальне забезпечення, здобуття освіти, працевлаштування. Проаналізовано сучасний стан надання соціального захисту дітям-інвалідам шляхом дослідження правових аспектів матеріального, соціально-побутового і медичного забезпечення цієї категорії дітей. На основі цього проведено класифікацію видів матеріального забезпечення дітей-інвалідів залежно від періодичності виплати, форми надання, суб'єкта отримання, джерел фінансування, юридичного факту, при настанні якого надається забезпечення. Відзначено необхідність ухвалення Закону України "Про соціальний захист дітей з обмеженими можливостями", який передбачав би не лише право таких дітей на соціальний захист, а й механізм її державного забезпечення.

Ключові слова: інвалідність, дитина-інвалід, дитина з обмеженими можливостями, соціальне забезпечення, соціальний захист.

Упродовж останніх років у всьому світі спостерігаються несприятливі зміни стану здоров'я населення, що набули досить стійкого характеру й не мають тенденції до поліпшення. Відбувається поступове зростання частоти вроджених і спадкових захворювань; високий показник дітей, народжених із травмами й патологією центральної нервової системи; збільшуються хронічні форми патології тощо. Зокрема, у нашій державі при скороченні чисельності населення за останні п'ять років на 2% частка людей з інвалідністю збільшилась на 5,9%, а понад 166 тис. дітей віком до 18 років – інваліди. У віковій структурі дітей з інвалідністю основну групу становлять діти шкільного віку від 7 до 14 років (42,3 %), на другому місці діти віком від 15 до 17 років (24,8 %), на третьому місці діти від 3 до 6 років (19,5%) [1, с. 22-23].

З огляду на цю ситуацію, враховуючи соціально-економічне становище в країні, Україна ставить за основу свого стратегічного розвитку обов'язкове забезпечення гарантованого обсягу медичної допомоги, збереження оптимального рівня загальної доступності медичної допомоги для всіх верств населення, особливо для соціально

незахищених осіб, на першому місці серед яких інваліди.

Інвалідність є одним із найважливіших індикаторів стану здоров'я та соціального благополуччя населення, що відображає соціальну зрілість, економічну заможність, моральну повноцінність суспільства. Створення на державному рівні максимально можливих умов для надання цій категорії населення адекватної медико-соціальної допомоги, скоординованого й раціонального використання існуючих ресурсів у галузі охорони здоров'я та соціальної сфери є актуальною проблемою, особливо в період прогнозованого збільшення цієї категорії населення.

Серед усіх проблем інвалідності, перш за все, увагу привертає проблема дитячої інвалідності. Медико-соціальна значущість дитячої інвалідності підтверджується її поширеністю; невпинним зростанням; залученням великої кількості матеріально-технічних засобів; високим рівнем захворюваності та смертності цих дітей; необхідністю проведення для них реабілітаційно-психологічних і соціальних заходів протягом усього періоду їх життя; необхідністю втручання на всіх рівнях надання допомоги із залученням усіх структурних підрозділів галузі охорони здоров'я й соціального захисту.

Перелічене вище ставить дитячу інвалідність у ряд соціально значущих світових проблем, вирішення яких потребує обов'язкового використання всіх ресурсів не тільки системи охорони здоров'я, а й держави загалом.

Дитячій інвалідності присвячено велику кількість наукових розробок як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема В.С. Андреева, Н.Б. Болотіної, В.М. Догатова, Т.З. Гарасимова, М.Л. Захарова, Р.І. Іванової, З.Л. Кондратова, С.І. Кобзева, В.В. Москаленко, П.Д. Пилипенка, В.Д. Роїк, І.М. Сироти, Н.М. Стаховської та ін. До не вирішених на сьогодні медико-соціальних проблем дітей-інвалідів автори зараховує такі:

1) відсутність адаптованих методик щодо встановлення потреб цих дітей в медико-соціальній допомозі, що робить неможливим об'єктивізацію проблем здоров'я та системи охорони здоров'я цих дітей;

2) не досліджено реальний стан надання їм цієї допомоги, який зміг би обґрунтувати правильність використання ресурсів галузі охорони здоров'я як на державному, так і на регіональному рівнях;

3) відсутні вітчизняні методики вивчення та оцінювання якості життя цієї когорти дітей на індивідуально-популяційних рівнях як одного з важливих показників, який характеризує стан здоров'я дитини;

4) недостатньо вивчено соціально-психологічні особливості дітей з обмеженими можливостями, що зменшує надання їм психологічної та психотерапевтичної допомоги;

5) не розроблено базові механізми медико-соціальної реабілітації цих дітей. Вимагає розробки та впровадження державна система надання медико-соціальної допомоги дітям-інвалідам з урахуванням взаємної інтеграції медичних та соціальних структур і організації спеціалізованих медико-соціальних центрів для дітей-інвалідів.

На наше переконання, вищезазначені невирішені проблеми створюють суттєві перепони для формування в Україні здорової нації та повноцінного громадянського суспільства. Саме тому на сьогодні важливим є законодавче закріплення рівних прав і можливостей дітей-інвалідів на медичне, соціальне забезпечення, здобуття освіти, працевлаштування. Адже, приєднавшись до положень Загальної декларації прав людини 1948 р. [2], Конвенції ООН про права дитини 1989 р. [3], Конвенції ООН про права інвалідів 2006 р. [4], Україна взяла на себе зобов'язання стосовно дотримання зазначених загальнолюдських прав.

У Законі України "Про охорону дитинства" [5] подано визначення поняття "дитина-інвалід" як дитини зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життє-

діяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги й захисту.

У законі зазначено, що проведення державної політики спрямовано на реалізацію цільових програм з охорони дитинства та передбачає надання дітям пільг, переваг і соціальних гарантій у процесі виховання, навчання, підготовки до трудової діяльності, заохочення наукових досліджень з актуальних проблем дитинства.

Слід зауважити, що на сьогодні стан соціальної захищеності вказаної категорії дітей має тенденцію до певного покращення, зокрема, за допомогою правових інструментів. Так, у Законі України "Про реабілітацію інвалідів в Україні" [6] визначено базові для соціального захисту інвалідів поняття: "попередження інвалідності", "реабілітація інвалідів", "технічні та інші засоби реабілітації інвалідів, учасників реабілітаційного процесу" тощо. Водночас питання захищеності трудових прав інвалідів, зокрема дітей, створення умов для безперешкодного доступу інвалідів до соціальної інфраструктури закріплено в Законі України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" [7].

Законом України "Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам" [8] встановлено права й гарантії дітей і батьків на отримання пенсій та соціальних допомог. До вказаної категорії осіб належать інваліди з дитинства I і II групи, непрацюючі інваліди з дитинства III групи, а також діти-інваліди у віці до 16 років. Причину, групу інвалідності, термін, на який встановлюється інвалідність, визначає орган медико-соціальної експертизи відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України "Питання медико-соціальної експертизи" від 03.12.2009 р. № 1317 [9] та низки відомчих нормативно-правових актів.

Залежно від характеру захворювання визначаються соціально-медичні класифікацію дітей-інвалідів, в основі якої лежить Перелік медичних показань, що дають право на одержання державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів віком до 16 років, затверджений спільним Наказом Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства фінансів України від 08.11.2001 р. № 454/471/516 [10].

Категорія дитячої інвалідності зумовлює специфіку медичного патронажу: загально-медична допомога, лікування в лікарні тощо Програми соціально-медичної реабілітації забезпечують вибір і використання різнобічних допоміжних засобів: а) протезів (пристроїв, які повністю чи частково замінюють відсутні частини тіла й відновлюють, наскільки це можливо, порушену функцію); б) ортопедичних засобів (терапевтичних пристроїв, які не тільки пасивно підтримують певні суглоби, але також полегшують, поліпшують і контролюють функціональну

роботу порушених органів); в) технічних засобів (пристроїв, які компенсують функції, що з різних причин більше не діють або діють ненормально внаслідок фізичних чи сенсорних порушень: спеціальних виделок, ложок, тарілок, чашок, туалетів, сидинок, пандусів тощо; спеціальних апаратів для дітей із частковою втратою зору й слуху).

Особливу увагу необхідно звернути на Закон України "Про соціальні послуги" [11], в якому вперше визначено такі поняття, як: "соціальні послуги", "складні життєві обставини", "тимчасовий притулок для дорослих", "тимчасовий притулок для неповнолітніх". Вказано суб'єктів, яким соціальні послуги надаються безоплатно, серед них – діти та молодь, що перебувають у складній життєвій ситуації у зв'язку з інвалідністю, хворобою, сирітством, безпритульністю, малозабезпеченістю, конфліктами й жорстоким ставленням у сім'ї.

Крім того, Кабінетом Міністрів України схвалено Положення про централізований банк даних з проблем інвалідності, Перелік технічних та інших засобів реабілітації (крім автомобілів) для інвалідів та інших пільгових категорій населення, операції із постачання і послуги з ремонту та доставки яких звільняються від сплати податку на додану вартість. Міністерством соціальної політики України затверджено Положення про первинне та складне протезування та протезування осіб з вадами опорно-рухового апарату, Типове положення про сервісний центр із забезпечення інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації і технічного обслуговування цих засобів, а також із Центральним правлінням Українського товариства сліпих погоджено Перелік випуску книг рельєфно-крапковим шрифтом та озвучення літератури.

Одним із головних завдань державної політики України у сфері освіти є забезпечення конституційних прав і державних гарантій дітям з особливими освітніми потребами, здійснення комплексної реабілітації таких дітей, набуття ними побутових та соціальних навичок, розвиток здібностей, втілення міжнародної практики щодо збільшення кількості загальноосвітніх навчальних закладів із спеціальним навчанням і забезпечення їх подальшою неперервною професійною освітою.

Соціальна захищеність дітей-інвалідів залишається актуальною проблемою в практиці сучасної школи. Адже навчання й виховання таких дітей потребує застосування особливих педагогічних технологій. Індивідуальний підхід до кожної дитини-інваліда повинен ґрунтуватися на глибоких знаннях методів, засобів і прийомів виховання, психологічних особливостей та фізіологічного розвитку. На сьогодні організаційно-методичні засади навчального процесу орієнтовані на дітей з типовим розвитком, у них не враховано особливості на-

вчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими відхиленнями. Невідповідність форм і методів педагогічного впливу на таких дітей може створювати передумови для формування в них негативного ставлення до навчання, неадекватної поведінки. За даними Міністерства освіти і науки, зі 129 тис. дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в загальноосвітніх школах, 45% – діти-інваліди [1, с. 31].

Станом на 1.01.2013 р. у сфері управління Міністерства соціальної політики України функціонувало 232 реабілітаційні установи для інвалідів та дітей-інвалідів, серед яких 86 центрів соціальної реабілітації дітей-інвалідів, 113 реабілітаційних відділень для дітей-інвалідів у складі територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг). Кількість дітей-інвалідів, які отримали реабілітаційні послуги в зазначених вище реабілітаційних установах, за даними Міністерства соціальної політики України, у 2011 р. становила 15,2 тис. осіб. Завдяки реабілітаційним заходам, що здійснюються в центрах соціальної реабілітації дітей-інвалідів, у 2011 р. близько 690 дітей інтегровано до загальноосвітніх закладів, 93 – до центрів професійної реабілітації інвалідів та інших навчальних закладів [1, с. 31–40].

На законодавчому рівні також урегульовано питання інклюзивного навчання шляхом прийняття Концепції розвитку інклюзивного навчання, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 № 912 [12]. Мета цього нормативно-правового акта полягає у визначенні пріоритетів політики у сфері освіти в частині забезпечення конституційних прав і державних гарантій дітям з особливими освітніми потребами. Головною ідеєю, передбаченою Концепцією, є формування нової філософії суспільства щодо позитивного ставлення до дітей та осіб з порушенням психофізичного розвитку й інвалідністю.

Поряд із працевлаштуванням держава гарантує інвалідам дошкільне виховання, здобуття освіти на рівні, що відповідає їх здібностям і можливостям. Дошкільне виховання, навчання інвалідів здійснюються в загальних або спеціальних дошкільних та навчальних закладах.

Професійна підготовка або перепідготовка інвалідів здійснюється з урахуванням медичних показань і протипоказань для наступної трудової діяльності. Вибір форм і методів професійної підготовки проводиться згідно з висновками медико-соціальної експертизи. При навчанні, професійній підготовці або перепідготовці інвалідів поряд із загальними допускається застосування альтернативних форм навчання.

Обдаровані діти-інваліди мають право на безплатне навчання музики, образотворчого, художньо-прикладного мистецтва в за-

гальних навчальних закладах або спеціальних позашкільних навчальних закладах.

За інших рівних умов переважне право на зарахування до вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації та професійно-технічних навчальних закладів мають інваліди та діти з малозабезпечених сімей, у яких: обидва батьки є інвалідами; один з батьків – інвалід, а інший помер; одинока матір з числа інвалідів; батько – інвалід, який виховує дитину без матері.

Під час навчання зазначеним категоріям громадян стипендія та призначена пенсія (державна соціальна допомога інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам) виплачуються в повному розмірі. Після закінчення навчального закладу інвалідам надається право вибору місця роботи з наявних варіантів або надається за їх бажанням право вільного працевлаштування.

На основі вищевикладеного можемо класифікувати види матеріального забезпечення дітей-інвалідів залежно від періодичності виплати, форми надання, суб'єкта отримання, джерел фінансування, юридичного факту, при настанні якого надається забезпечення.

Висновки. Аналіз проблеми правового забезпечення соціального захисту дітей-інвалідів свідчить про необхідність не лише постійного осучаснення й перегляду нормативно-правової бази, що стосується підходів до встановлення інвалідності, соціальної підтримки інвалідів, розвитку мережі центрів медико-соціальної, педагогічної реабілітації, безоплатного забезпечення медикаментами та санаторно-курортного лікування, а й створення єдиної комплексної системи медико-соціальної реабілітації дітей усіх вікових категорій, пошуку нових методів роботи з дітьми-інвалідами. Крім того, слід ухвалити Закон України "Про соціальний захист дітей з обмеженими можливостями", яким передбачити не лише право таких дітей на соціальний захист, а й належний механізм державного забезпечення.

Список використаної літератури

1. Державна доповідь про становище дітей в Україні (за підсумками 2011 року) / С.Ю. Аксьонова, М.Ю. Варбан, О.А. Васильєв та ін. — К., 2012. — 188 с.
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 // Голос України від 10.12.2008. — № 236.

3. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 // Зібрання чинних міжнародних договорів України. — К., 1990 р. — № 1. — С. 205.
4. Конвенція про права інвалідів від 13.12.2006 // Офіційний вісник України. — 2010. — № 17.
5. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III : за станом на 08.06.2013 // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 30. — Ст. 142.
6. Про реабілітацію інвалідів в Україні : Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV : за станом на 09.12.2012 // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 2-3. — Ст. 36.
7. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : Закон України від 21.03.1991 № 875-XII : за станом на 09.12.2012 // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 21. — Ст. 252.
8. Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам : Закон України від 16.11.2000 № 2109-III : за станом на 09.12.2012 // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 1. — Ст. 2.
9. Питання медико-соціальної експертизи : постанова Кабінету Міністрів України від 03.12.2009 № 1317 // Офіційний вісник України. — 2009. — № 95. — Ст. 3265.
10. Про затвердження Переліку медичних показань, що дають право на одержання державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів віком до 16 років : наказ Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства фінансів України № 454/471/516 від 08.11.2001 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 52. — Ст. 2403.
11. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2003 № 966-IV : за станом на 18.10.2012 // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 45. — Ст. 358.
12. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання : наказ Міністерства освіти України від 01.10.2010 № 912 : [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2013.

Соболь Е.Ю. Правовое обеспечение социальной защиты детей-инвалидов в Украине в современных условиях

Статья посвящена анализу проблем правового обеспечения социальной защиты детей-инвалидов в Украине в современных условиях. Обоснована необходимость установления групп инвалидности у детей, разработки индивидуальной программы реабилитации ребенка-инвалида при установлении инвалидности. Подчеркнута важность законодательного закрепления равных прав и возможностей детей-инвалидов на медицинское, социальное обеспечение, получение образования, трудоустройства. Анализируется современное состояние предос-

тавления социальной защиты детям-инвалидам путем исследования правовых аспектов материального, социально-бытового и медицинского обеспечения этой категории детей. На основе этого проведена классификация видов материального обеспечения детей-инвалидов в зависимости от: периодичности выплаты, формы предоставления, субъекта получения, источников финансирования, юридического факта, при наступлении которого предоставляется обеспечение. Акцентируется внимание на необходимости принятия Закона Украины "О социальной защите детей с ограниченными возможностями", который предусматривал бы не только право таких детей на социальную защиту, но и механизм ее государственного обеспечения.

Ключевые слова: инвалидность, ребенок-инвалид, ребенок с ограниченными возможностями, социальное обеспечение, социальная защита.

Sobol' Y. The legal issues of social protection of disabled children in Ukraine under current conditions

The article analyzes the legal issues of social protection of disabled children in Ukraine under current conditions. The necessity of establishing groups of disabled children and individualized rehabilitation program for disabled children have been shown. The law on equal rights and opportunities for disabled children to health, welfare, education, employment has been highlighted.

We analyze the current state of social protection for children with disabilities by examining the legal aspects of financial, social and medical support of these children. On the basis of a classification of different types of material support for disabled children based on the following grounds: the frequency of payments, form, subject acquisition, funding, legal fact, the occurrence of which provided support has been made.

Attention to the need for the adoption of the Law of Ukraine "On Social Protection of Children with Disabilities" which would provide not only the right of children to social protection, but the mechanism of state support has been drawn.

Key words: disability, disabled child, a child with disabilities, social security and social protection.